

PAPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISE:

CO JE ČLOVĚK? (ŽL 8,5): PRŮVODCE
BIBLICKOU ANTROPOLOGIÍ

(přeložili Jaroslav Brož a Josef
Hřebík, Praha: Karmelitánské
nakladatelství, 2022, 472 stran,
ISBN 978-80-7566-252-1)

Rozsáhlá studie je dílem Papežské biblické komise, která je součástí Dikasteria pro nauku víry. Z pověření papeže se snaží reagovat na otázky současného světa ve světle Písma svatého. Již v úvodních slovech její předmluvy nacházíme zřejmě obhajobu této činnosti v citaci z pastorální konstituce *Gaudium et spes*: „Není nic opravdu lidského, co by nenašlo odezvu v srdci Kristových učedníků“ (GS 1). Otázka lidské přirozenosti ve světle Božího zjevení tak odkrývá touhu celé společnosti po odpovědi na původ a identitu člověka, jeho života v rozmanitých vztazích ve stále se zrychlujících proměnách lidské společnosti. Jednotlivá témata, která se ukrývají ve starozákonní i novozákonní tradici, tak v obsáhlé studii získávají jednotný celek, jež tvoří harmonický výklad definice člověka v dějinách spásy. Jedná se o originální výkladový postup, neboť ve studiích, která se věnují obdobným filozofickým, biblicko-antropologickým otázkám jsou tato témata většinou ře-

šena odděleně, se zřetelem na rozdílnost obou tradic, starozákonní a novozákonní. Hledáním souladu křesťanské a židovské exegeze ve společné symbolice jednotlivých témat se Papežská biblická komise zabývala již v dokumentu *Židovský národ a jeho svatá Písma v křesťanské Bibli*.¹

Výchozím textem jednotlivých biblicko-antropologických myšlenek je druhá a třetí kapitola První knihy Mojžíšovy, které jsou doplněny o další pasáže z vyprávění o počátcích člověka. O základní orientaci v dokumentu nás studie informuje již v úvodu, kde nabízí jak stručné vymezení základních antropologických otázek, tak samotný itinerář biblické antropologie s některými hermeneutickými principy (poslušnost vůči Božímu slovu, celek Písma, člověk ve vztazích, člověk v dějinách), dále pak stručné seznámení s orientací při četbě studie a duchem celého dokumentu. Od struktury prvních dvou kapitol starozákonní knihy Genesis se odvíjí i samotné rozdělení dokumentu do čtyř částí.

1 PAPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISE, *Židovský národ a jeho svatá Písma v křesťanské Bibli*, z francouzského originálu přeložili Josef Hřebík a Jaroslav Brož, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004.

První z nich představuje člověka jako bytost stvořenou Bohem, s nímž vstupuje do láskyplného vztahu. Je zde zobrazena pomíjivost lidského života, který vychází z prachu země, ale je zároveň také obrazem samotného Boha. Jen v Bohu se člověk stává skutečně člověkem, získává důstojnost i svobodu, jeho srdce je nakloněné ke konání dobra. Za pomyslné jádro celého dokumentu můžeme považovat druhou a třetí kapitolu, které představují základní vztahy, v nichž lidský život dosahuje svého smyslu i naplnění.

Druhá z kapitol umísťuje člověka do pomyslné zahrady jako starostlivého správce o vše živé. Vedle přirozeného hledání potavy a často v nauce církve zmiňované důstojnosti práce je zde kladen důraz na odpovědnost člověka v péči o ostatní živé tvory i svěřené Boží dílo. Svým zaměřením i vybranými tématy může tato část studie odkazovat na myšlenky v encyklice papeže Františka *Laudato si'* z roku 2015.²

Odkaz na další z dokumentů papeže Františka nalezneme také ve třetí části studie, konkrétně na posynodální apoštolskou exhortaci o lásce v rodině *Amoris laetitia*

z roku 2016.³ Tématem této rozsáhlé kapitoly jsou mezilidské vztahy, které se odehrávají především v rozmanitých rodinných a společenských vazbách. Největší prostor je věnovaný lásce mezi mužem a ženou, následuje pojednání o lásce rodičů a dětí či sourozenecké lásce. Čtenář zde nalezne komentované pasáže ze Starého i Nového zákona, které souvisejí především s povinnostmi, jež ze Zákona i učení proroků s těmito vztahy souvisejí a z nich vyplývají, ale také jejich aktualizaci v osobě Ježíše Krista a následné apoštolské tradici. V jednotlivých pasážích pak studie nabízí i řešení pro současnou problematiku života ve vztazích na nejrůznějších úrovních společenského i rodinného života.

Poslední čtvrtá kapitola otevírá téma pádu a návratu člověka do Boží přízně, tedy lidského příběhu v dějinách spásy. Přes zákon darovaný člověku, jeho přestoupení a odmítnutí poslušnosti se tato část studie dostává k jedinému spravedlivému, Ježíši z Nazareta, očekávanému Mesiáši, který je vrcholem a darem celého Božího zjevení. Text končí pojednáním o univerzální spáse v Kristu, která je jádrem veškerého apoštolského

2 FRANTIŠEK, *Laudato si'*: Encyklika o péči o společný domov, český překlad Milan Glaser, Praha: Paulínky, 2015.

3 FRANTIŠEK, *Amoris laetitia*: Posynodální apoštolská exhortace o lásce o rodině, český překlad Jaroslav Brož, Praha: Paulínky, 2016.

učení. Člověku, jako Božímu obrazu, navrácí smíření v Kristu prvotní důstojnost i svobodu ke konání dobra. Dech života, dar ducha je pak cestou k moudrosti, kterou člověk nahlíží sám sebe v Božím plánu spásy a dává tak svému životu i svým vztahům nový rozměr.

Pro mnohé čtenáře bude dokument představovat pouhý výčet vybraných pasáží z Písma svatého a jejich aktualizaci v rámci zkoumaných témat. Ani samotní autoři si ovšem nekladou za cíl vytvořit jasnou definici původu a poslání člověka, zcela jasně odpovédět na otázku: „Co je člověk?“ z Žl 8,5, ale otevírají pomyslné brány biblického textu k možnému hlubšímu, osobnímu prohloubení celé problematiky a případné kontemplaci základních pravd o lidské bytosti ve světle Božího zjevení. Právě v tomto tkví přínos celého dokumentu, neboť pouze nehodnotí, nepoučuje, ale hledá cesty a naznačuje směry další možné badatelské činnosti v této problematice na poli filozofie, biblické antropologie, biblické spirituality a jiných příbuzných vědních oborů.

Jaroslav Mrňa

ŘUKOPISY Z NAG HAMMÁDÍ 6

(ed. Wolf B. Oerter – Zuzana Vítková, Praha: Vyšehrad, 2023, 280 stran, ISBN 978-80-7601-878-5)

Kolektiv výskumníkov a prekladateľov združených okolo osobnosti žiaľ už nežijúceho prof. Petra Pokorného, DrSc. už viac ako dvadsaťročie prináša záujemcom z Česka a Slovenska preklady textov ranokresťanskej spisby v zmysle jej segmentu, ktorý spätne môžeme označiť za neortodoxný. Tento termín je v kontexte doby do ustálenia podoby kánonu Biblie anachronizujúci, ako pripomínajú aj autori recenzovaného zväzku. Predtým mal záujemca o podobnú literatúru k dispozícii iba nemnoho textov, častokrát sprevádzaných komentármi rôznej úrovne a proveniencie. Plodné dielo skupiny autorov prinieslo viacero antológií textov, ktoré boli venované apokryfným evanjeliám, skutkom, apokalypsám, ako aj spisom z Nag Hammádí. Posledne menovaný rad publikácií priniesol už svoje šieste pokračovanie.

Zostavovatelia, prekladatelia a autori štúdie a komentárov pripravili pre záujemcov komentované preklady spisov *Modlitba apoštola Pavla*, *Tajná kniha Jakubova*, *Evanjelium pravdy*, *Traktát o vzkriesení* a *Výroky Sextove*. Väčšina

z nich je sprítomnená v českom jazyku prvýkrát.

Pilotná štúdia W. B. Oertera je podobným kodikologickým rozborom kódexov I a XII. Autor opisuje okolnosti objavu, ako aj získania rukopisov. Deskripcia vystihuje fyzický stav pôvodných kódexov, obsah, kvalitatívnu charakteristiku papyru, číslovanie a text, obsah etc. Samostatne sa venuje podrobnostiam väzby opisovaných kódexov. Čitateľa rozhodne zaujmú menej technické detaily, ako je približný dátum a autorstvo kódexov. Oerter priznáva vo vybraných prípadoch značnú názorovú neistotu najmä v oblasti datovania pôvodného, väčšinovo gréckeho textu. Veľmi nejasné je datovanie *Modlitby apoštola Pavla*. V prípade *Tajnej knihy Jakubovej* je rozptýl možného vzniku až 200 rokov. *Evanjelium pravdy*, ktoré možno bolo napísané ako originál v koptštine, mohlo byť napísané v 2. storočí, alebo o čosi pozdejšie. Rovnaké storočie predpokladajú bádatelia pri *Traktáte o vzkriesení*. Odhady o veku v tomto zväzku nezaradeného *Trojdielného traktátu* oscilujú medzi 1. polovicou 3. a raným 4. storočím. Pomerne presne je určený vznik *Výrokov Sextových*, kde výskumníci udávajú roky 180–200. Autorstvo je veľmi sporné, niektorí sa domnievajú, že autor *Evanjelia pravdy* môže byť Valenti-

nos, ale nie je to všeobecne prijaté. Obdobne vybraní vedci označujú za autora *Trojdielného traktátu* jeho žiaka Herakleóna, s čím rovnako nejestvuje všeobecný bádateľský konsenzus.

Paleografický rozbor textu v koptskej abecede, fakticky upravovanej verzii alfabety pre koptský jazyk, rozšírenej o znaky démotického písma, je veľmi dôkladný. Oerter podrobne rozoberá interpunkciu, opravy textu, analyzuje technické otázky koptského preloženého textu a predpokladaného gréckeho originálu, ktorý sa vzáčne dochoval vo fragmentoch.

Po všeobecnej úvodnej štúdii nasleduje preklad a kratšia stať k *Modlitbe apoštola Pavla* od Mareka Dospěla, ktorý prevzal na seba pôvodne zamýšľanú úlohu, ktorú už nestihol vykonať zosnulý prof. Pokorný. Ide o text, ktorý nemá žiadne testimóniá v súdobej literatúre a ani v celej ranokresťanskej spisbe. Datovanie kolíše v rozmedzí takmer 150 rokov. Zrejme šlo o dodatočne vpísaný text do kódexu, myslí si Dospěl. V nijakom prípade nejde o autentický spis apoštola Pavla. Apoštol vystupuje ako autorita. Pavlovská tradícia je príznačná pre valentinovskú gnózu a v texte sú prítomné valentinovské znaky. Zároveň je zjavná znalosť pavlovskej literatúry u autora textu. Typicky gnostický

je napr. termín plnosť, postava archonta a podobne. Dospěl poukazuje aj na vybrané súvislosti s hermetickými modlitbami. Autor sa venuje aj vzťahu osoby apoštola Pavla v zmysle výskytu v textoch z Nag Hammádí. Pavlova príťažlivosť pre gnostické skupiny jestvovala tak vďaka lexike, ktorá terminologicky bola vyťažiteľná pre gnostické teologické myslenie, ako aj pre jeho nezávislé pôsobenie na ostatných apoštoloch. Vytkol mu to napr. Tertullianus. V rámci spisov z Nag Hammádí ho spomína ešte *Výklad o duši*, *Zjavenie Pavlovo* a *Poučenia Silvanove*. Jeho vplyv je badateľný aj v iných textoch, napr. v *Podstate archontov*, *Traktáte o vzkriesení* a inde. Preklad krátkeho textu je doplnený poznámkami, ktoré poukazujú na konotácie s rôznymi spismi z dnešného pohľadu kanonickej a nekanonickej proveniencie. Gnosticky vyznejú viaceré momenty, napr. žiadanie od Ježiša miesto prosby, špeciálne žiadanie o veľkosť.

Ďalším preloženým a okomentovaným textom je *Tajná kniha Jakubova*. Tento segment rozpracovala Zuzana Vítková. Konštatuje pomerne dobrú zachovanosť textu. Autor listu Jakub je určite fiktívny, žiaľ sa nezachovalo meno adresáta, iba – thos, z čoho sa nedajú vyvodzovať uspokojivé konzekvencie. Autor sa odvoláva na skôr

odoslaný spis autora adresátovi. Vítková rozoberá názory, s ktorým známym textom by mohol byť stotožniteľný, pričom uvádza napr. stanovisko známej výskumníčky Judith Hartenstein, ktorá v uvedenej súvislosti uvažuje o *Prvom zjavení Jakubovom*. Obdobne napr. Williams. Text je zasadený do fiktívneho rámca Ježišovho zjavenia 550 dní po poslednom stretnutí po zmŕtvychvstaní, ale pred nanebovstúpením. Ide o text prevažne založený na dialógoch. Spis vznikol koncom 2., alebo v 3. storočí. Autor určite poznal evanjeliá, dnes pokladané za kanonické, ako aj spisy, ktoré do toho okruhu neboli zaradené. Judith Hartenstein upozorňuje na formálnu a obsahovú blízkosť s textom *List apoštola*, ktorý je protignostický. Text je pravdepodobne určený zrejme pre menšiu skupinu kresťanských gnostikov, uzatvára Vítková. Jakub je podľa textu obdarený vedením, vie ako hovoriť s archontmi. Jakub zjavne vyniká nad ostatnými apoštolmi a posielal ich do sveta, aby mu nezasadali. Autor reflektuje názorovú heterodoxnosť kresťanstva, čo čiastočne zdôvodňuje nepochopením podstaty Ježišovho posolstva väčšinou apoštolov.

Ukrižovanie Ježiša nemá iba soteriologický zmysel, ale slúži na porážku archontov. Nenesie doke-

tistické rysy. Text je miestami nejasný na pochopenie zmyslu a zámeru. Ježiš vyzýva k duchovnej dokonalosti, po zmŕtvychvstaní 18 dní vykladal apoštolom podobenstvá. Traktát uvádza niektoré nové, neznáme podobenstvá. Autor vyzýva k tomu, aby sa kresťan nevyhýbal mučeníctvu, čo je odvrátením od telesného smerovania života. Človek má získať milosť a spasíť sa sám. Spása je založená na vnútornom procese zduchovenia. Budúce pokolenia budú mať k spásu bližšie, než generácia apoštolov, dokonca k nej pomôžu apoštolskému pokoleniu. Je potrebné byť naplnený Duchom až do miery, že to ide aj proti rozumu. Text nie je priamo gnostickej povahy, no určite obsahuje vybrané gnostické znaky.

Nasleduje komentár a preklad *Evanjelia pravdy*, rovnako od Zuzany Vítkovej. Evanjelium pravdy je jediný spis, ktorý možno pôvodne nebol napísaný grécky. Otázkou po pôvodnom jazyku necháva Vítková otvorenú. Text vznikol najsôr v 2. storočí, možno neskôr, zrejme v Alexandrii, alebo v Ríme. Text je blízky štýlu písania Valentina, až tak, že niektorí uvažujú o jeho autorstve. Žánrovo ide skôr o spis homiletického charakteru. Text je gnostickej povahy, možno ho priradiť k valentinovskej škole. Metapribeh je typicky

gnostický – nevedomosť vo veci božstva je napravovaná Kristom. Časť bádateľov sa snaží falzifikovať pôvodný predpoklad o valentinovskej proveniencii textu, kvôli heterodoxným, nevalentinovským prvkom. Vítková konštatuje vysokú zhodu medzi teológiou spisu a valentinovskou náukou a vyslovuje sa za jeho valentinovský charakter. Autor poznal Nový Zákon i cirkevnú tradíciu. Otec stojí najvyššie v božskej hierarchii, je transcendentnej povahy. Syn je emanáciou Otca, ktorého nepoznatelnosť zapríčinila vznik Omylu – tvorcu sveta z látky. Syn je prostredníkom vzniku aiónov, odovzdáva im poznanie Otca. Omyl spôsobil ukrižovanie Ježiša. Syn je Ježišom najmä v kontexte úloh vo svete, ale nie nikde v texte sú od seba explicitne odlíšení. Poznanie Otca je najmä odstránením nevedomosti. Poznanie umožňuje návrat k Otcovi a tým zjednocovanie so zdrojom bytia. „Látkoví“ ľudia neprijmú zjavenie, vedúce k spomínanému zjednoteniu. Preklad je doplnený početnými poznámkami a odkazmi, rovnako sú preložené aj saidské fragmenty predmetného textu.

Tretím textom, ktorý spracovala po stránkach prekladu, poznámok i štúdie rovnaká autorka, je *Traktát o vzkriesení (List Rheginovi)*. Pomerne krátky text nie je sys-

tematickou teologickou rozpravou. Povaha textu je gnostická, je v ňom badať vplyv stredného platonizmu, stoy aj valentinovcov. Spis bol vytvorený zrejme koncom 2. storočia. Podľa Vítkovej nie je možné určiť miesto vzniku textu, ani skutočného autora. Nevylučuje, že adresát Rheginos mohol byť skutočnou osobou. Ide o didaktický list. Autorka tvrdí, že najbližšie má teológia spisu k valentinovcom. Autor ctí Nový Zákon ako najvyššiu autoritu, Pavol je rovnako vnímaný ako autorita. Preezistentný Kristus zakúsi utrpenie a smrť. Túto premôže prostredníctvom svojej božskej prirodzenosti. Syn má božskú aj ľudskú prirodzenosť. Okrem spasiteľskej misie mal Kristus priniesť poznanie. Mal sa vzkriesiť sám. Svet je ilúziou a nebude obnovený. Antropológia je triadická: vnútorný človek, duša a telo. Najvnútornejšou podstatou gnostika je myseľ. Vyvolení sú vzkriesení, iní už po smrti nevstanú. Medzi nich sa dá dostať vierou, poznaním a cvičením. Viera sa nedá dosiahnuť filozofickou argumentáciou. Táto nepotvrdí zmŕtvychvstanie. Viera neprichádza argumentačne, ale od Spasiteľa. Poznanie sa týka Syna a biblickej tradície v gnostickej interpretácii. Prináša faktickú nesmrteľnosť. Človek sa musí oslobodiť od síl sveta, Vítková uvažuje

o nejakom mentálnom tréningu vo vzťahu k zmŕtvychvstaniu. Podstata človeka je v mysli, text spochybňuje poňatie vzkriesenia tela, ako aj nesmrteľnosť duše. Duchovné zmŕtvychvstanie pohlcuje duševné i telesné. O presnej realizácii vzkriesenia podľa predstáv traktátu trvajú spory medzi komentátormi, Layton nevylučuje ani prevteľovanie duší. Autor textu hovorí o priťahovaní nahor ako ľúče slnkom. Gnostický autor traktátu zrejme netvrdí priamo iluzórnosť sveta, skôr poukazuje na jeho nedokonalosť, podáva výklad problematickejšej pasáže. Preklad je doplnený početnými poznámkami a odkazmi.

Posledným textom, ktorý je zahrnutý do publikácie, je spis *Výroky Sextove*. Ide o súbor múdroslovných výrokov, ktorý preložil, okomentoval a ku ktorým napísal úvodnú štúdiu Marek Dospěl. Text sa zachoval vo viacerých jazykoch. Dospěl krátko uvádza latinskú, grécku a koptskú verziu. Originálny text nie je mladší ako 1. polovica 3. storočia, keďže ho cituje Origenes ako najstarší z autorov. Autorstvo je nejasné, dohady nevedú k žiadnej osobnosti, ktorú by bolo možné identifikovať. Výroky reflektujú rôzne témy – hriech, spravodlivosť, vášne, dobročinnosť, manželstvo, ktoré sú tematicky zoskupené. V zbierke sú sto-

py pytagoreizmu. Časť výrokov pochádza z pytagorejskej zbierky. Je takmer isté, že zbierku usporiadal kresťanský orientovaný autor. Napriek tomu, že text neobsahuje zmienku o Kristovi, početné odkazy na Bibliu, zapájanie slov so slovotvorným základom viera. Už pôvodná grécka verzia zrejme bola redakciou kresťanského autora, keďže koptský preklad z hľadiska doktríny nič nedodal.

Vydaná antológia komentovaných ranokresťanských textov väčšinou gnostického charakteru je prínosom pre českého a slovenského čitateľa. Väčšina z textov je preložená po prvý raz. Po terciárnom pomerne voľnom preklade *Evanjelia pravdy* od významného vedca Zdenka Kratochvíla sa dostáva do češtiny primárny preklad z koptštiny. Jeho výhodou je aj sprievodná štúdiá, ktorá je primerane rozsiahla. Plní tým funkciu kvalitného odborného úvodu do textu. Rovnako sa v antológii nachádza prvý priamy preklad *Listu Rheginovi*, ktorý už dávnejšie nepriamo preložil Zdeněk Kratochvíl. Aj keď preklad a originál sa líšia ako rub a líc koberca, stále je presnejší preklad, ktorý je primárny, resp. sekundárny. V tomto zmysle získava český a slovenský čitateľ obraz o podobe vybraných gnostických textov. Antológia je obzvlášť prínosná ako podklad

pre gnostické štúdiá, ako aj rozšírenie súboru textov pre všetkých záujemcov o ranokresťanské myslenie. Ďalšie pokračovanie prekladov základných gnostických spisov obohatí portfolio prekladov ranokresťanského teologického a filozofického dedičstva.

Marián Ambrozy

TERTULLIANUS:

O duši

(úvodná štúdiá, preklad, výkladové poznámky a registre Petr Kitzler, Praha: Oikoymenh, 2023, 486 strán, ISBN 978-80-7298-623-1)

Aj keď Tertullianus je tretím latinským cirkevným otcom, z pohľadu frekventovanosti výskumu, v českom a slovenskom publikačnom priestore nie je autorom, ktorého diela prekladateľa často sprístupňujú v češtine a slovenčine. Nebol zahrnutý ani do jedného dielu *Patristika a scholastika* známej *Antológie z diel filozofov* (1975) a (2009), edícia Starokresťanská knižnica mu venuje dva menšie preložené spisy. Do uvedených jazykov nebolo preložených mnoho Tertullianových textov. Medzi preloženými textami dosiaľ najvyššie množstvo sprítomnil v češ-

tine Petr Kitzler. Okrem prekladov vypracoval viacero štúdií venovaných tomuto autorovi, ktoré sú uverejnené vo viacerých renomovaných časopisoch.

Viacere preklady i štúdie venoval náš autor téme tela a duše u Tertulliana. Z uvedeného tematického okruhu preložil Tertullianov spis *De carne Christi* (2015), ako aj výňatky z jeho druhého rozsiahleho pojednania *De anima*, spolu s dvoma rozsiahlejšími štúdiami vydané ako vedecká monografia (2018). Kitzler je aj autorom viacerých fažiskových štúdií, ktoré sa týkajú Tertullianovej psychológie a antropológie.

Témou, ktorej sa Petr Kitzler venuje už takmer dvadsaťročie, je Tertullianova rozsiahla kniha *De anima*. Po mnohoročnej prekladateľskej práci sa k nám dostáva kompletný preklad spisu *De anima*, ktorý je v rámci Tertullianovho myslenia významný. K častiam, ktoré Kitzler predložil v češtine roku 2018 sa dostáva nielen kompletný preklad celého diela, ale aj početné a rozsiahle poznámky, ako aj pilotnú štúdiu k zneniu prekladu.

Pred komentovaným prekladom sa nachádza štúdia, venovaná Tertullianovej psychológii. Kým niekoľko bezprostredne nasledujúcich generácií kresťanských intelektuálov po Tertullianovi ešte

poznalo jeho dielo, zhruba 200 rokov po smrti sa jeho meno postupne strácalo, na čom má levý podiel Augustínovo kádrovanie, pri ktorom bol označený ako heretik. K zlej povesti prispel aj pápež Gelasius. Tertullianus napriek svojmu povestnému eristickému štýlu vypracoval základy názorov latinskej teologickej problematiky aj s latinskou teologickou terminologickou prípravou v podobe základnej kresťanskej odbornej lexiky. Polemický Tertullianov štýl nie je typický pre teoretické teologické pojednania, čo akiste sťažovalo plynulosť pochopenia už súčasníkom, napriek tomu je možné pri jestvovaní odbočiek a rétorických zvrátov vypreparovať z textu teologické názorové pozície a konkrétne náuky.

De anima nie je jediné psychologické, ani antropológické dielo Tertulliana. Ide o Tertullianovu polemiku s filozofmi, ako aj so smermi, ktoré on a neskoršia cirkevná hierarchia pokladala za vieroučne závadné. Vo svojej polemike bojuje na poli psychológie a antropológie proti valentinovcom, Markionovi a Apellovi, obhajuje súčasné vzkriesenie tela i duše. Dielo je pokračovaním polemiky na rovnakú tému, ktorú predtým Tertullianus viedol v *De censu animae* s Hermogenom. Psychológiu ako tému spracúval aj v dnes stratených spi-

soch *De carne et anima* a *De animae submissione*. Téma duše sa venoval aj v ranom spise *De testimonio animae*, ktorý sa zachoval dodnes. Už v tomto ranom diele sa dovoľáva stoicej teórii spoločných zmyslov, ako poukazuje Kitzler, pričom tento druh argumentácie ostáva aj v *De anima*. Tertullianus spracúva materiál v dialógu s pozíciami filozofie i vtedajšej medicíny. Nie všetky zdroje poznal z priameho čítania textov, niekedy poznal len referenčnú literatúru. V značnej miere sa opiera o biblické citáty ako o autoritu. Určite z prvej ruky poznal texty doby apoštolských mužov a apologetické spisy. Kitzler predpokladá určitý vplyv Iustína na Tertulliana, čo kladie do hypotetickej roviny. Vplyv Eirenaia a jeho *Adversus haereses* pokladá za preukázaný. Náš autor tu preberá názory a je možné identifikovať Eirenaiove parafrázy, podobne ako v *Adversus Valentinianos* a *Adversus Marcionem*. Isté je, že vychádzal aj z medicínskych spisov Sórana z Efezu, ktorý bol rovnako ako Tertullianus ovplyvnený stoicizmom. Soranov text pre Tertulliana východiskového spisu Περὶ Ψυχῆς sa do dnešných dní nedochoval, vieme o ňom práve vďaka Tertullianovi. Okrem Sorana čerpal Tertullianus informácie aj od Albina zo Smyrny, nepopierateľný je vplyv Platóna práve cez Albina,

ako aj Aristotela cez neznámych prostredníkov. Priamy vplyv má aj Plinius Starší.

Aj keď spis vyzerá na prvý pohľad neorganizovane, má napriek početným odbočkám svoju štruktúru. Ide o reč namierenú proti názorovým protivníkom. Najprv Tertullianus rekapituluje názory oponentov. Najprv sa usiluje vyvrátiť názory Platónovho Sokrata, pričom podľa neho výklady o duši z *Faidóna* sa nezakladajú na pravde. Tertullianus sa usiluje odlíšiť kresťanské a pohanské argumenty ohľadom duše. Filozofické náuky z jeho pohľadu inšpirovali heretikov. Náuky filozofov vníma ako vzájomne protirečivé. Tomuto venuje prvé 3 kapitoly. Vo štvrtej sa pýta na podstatu duše. Náš autor skúma kvality duše, polemizuje s Platónom. Telesnosť (*corpulentia*) duše obhajuje predovšetkým v kapitolách 5 až 9. Argumentuje okrem iného aj Písmom, príbehom o Lazarovi a boháčovi.

Telesná duša sa podľa Tertulliana nelíši viac od ostatných telesných entít, než sa tie líšia vzájomne od seba. Ľudská duša je telom špeciálnej kvality. Neviditeľnosť duše je relatívna. Súhlasí s Platónovou dištinkciou v duši na racionálnu a iracionálnu časť. Racionálna časť duše je od Boha, iracionálna zasa od diabla. Tertullianus pojednáva aj o zmysloch. V jeho očiach inte-

lekt nestojí vyššie než zmysly, ako si myslel Platón a ako preberajú valentinovci. Intelpekt nepristupuje k duši až v neskoršom veku. Duša Adama je zdroj ostatných duší, od ktorej pochádzajú, čo vysvetľuje traducionizmom. Ľudská prirodzenosť sa môže premeniť, opak si myslia valentinovci. Premeniť ju môže milosť Božia.

V nasledovných kapitolách sa ranokresťanský teológ venuje pôvodu a spôsobu duše. Prv vyvracia názory na pôvod u rôznych kresťanských mysliteľov a skupín, ktoré pokladal za heretické. Pôvod týchto názorov vidí u Platóna. Plod má dušu od svojho počatia, domnieva sa Tertullianus. Pojednáva aj o μετεμψύχωσις, čo dôkladne vyvracia. Ľudská duša sa nemôže vteliť do iného človeka, alebo dokonca do zvieraťa. Jedno semeno duše a tela sa podľa neho predáva pri pohlavnom styku. Pohlavie duša získava v okamihu počatia. Každá duša je od Adama nečistá a hriešna, zmeniť to môže krst. Za zaťaženie duše nemôže len zlí duchovia, ale aj Adamov prvotný hriech.

Spánok pokladá náš autor za racionálny. Duša počas neho neodpočíva. Sen môže mať aj prorocký zmysel. Vyjadruje sa aj k téme smrti. Nepovažuje ju za súčasť prirodzenosti človeka, ale za dôsledok ľudskej viny. Smrť

spôsobí násilné oddelenie duše a tela. V tejto súvislosti sa Tertullianus vyjadruje aj názory na eschatológiu. Duše mučeníkov nečakajú na súd, ako ostatné, ale ihneď idú do raja. Duše neblúdia v žiadnom prípade, ide o mylný názor pohanov. Duše spočívajú v podsvetí, kde čakajú na verdikt.

Tertullianove spisy boli zrejme populárne bezprostredne po vzniku, ale pomerne rýchlo nadobudli punc heretickej literatúry. Bolo to kvôli známemu inklinovaniu nášho kresťanského spisovateľa k montanizmu a jeho bojovnej ohajobe. K určitej zmene dochádza, keď Tertulliana neraz cituje a parafrázuje Hieronymus. Tento spisovateľ odmieta Tertullianov traducionizmus. Voči tomuto názoru mal výhrady aj Augustinus Aurelius. Tento filozof určite Tertullianove vybrané spisy preštudoval podrobne. Jestvuje rozhodne viacero obdobných tém, ako aj štruktúrnych podobností vo vybraných dielach, ako poukazuje na to napr. Brennan. Každopádne Augustinus bol v mnohom ovplyvnený Tertullianom minimálne v miere inšpirácie svojej publikačnej činnosti. Tézu o telesnosti duše prevzal od Tertulliana Vincentius Victorius, teológ, ktorý viackrát zmenil prúd kresťanstva, ku ktorému sa hlásil. Okrem neho bolo ešte niekoľko prívržencov teles-

nosti duše, ale v ranokresťanskom myslení to nebol veľký počet (Hilarius z Piotiers, Arnobius Mladší etc.). Tertullianov spis *De anima* ostal však minimálne výzvou pre polemiku, čím ovplyvnil ďalšie teologické myslenie, aj keď zásadné názorové pozície, ktoré priniesol, alebo inovoval Tertullianus, sa v neskoršej oficiálnej cirkevnej doktríne neujali.

Okrem vlastného textu v českom jazyku, ktorý je obohatením pre záujemcu z českého a slovenského prostredia, a samozrejme okrem hodnotnej pilotnej štúdie, prináša preklad aj osožné poznámky, ktoré v mnohom objasnia kontext a vysvetlia nie vždy známe súvislosti. Poznámky pomerne vyčerpávajúco vysvetľujú rôzne reálie. Napríklad vovádzajú čitateľa do literárnych súvislostí klasickej antickej tradície, ktoré nemusia byť stále pre príjemcu textu známe. Niekedy ide o pochopenie zmyslu alúzie, inokedy zasa o súvislosť, ktorá by mohla kontextuálne uniknúť. Poznámky vysvetľujú napr. anekdoty, alebo životopisné súvislosti, zachované u Diogena Laertia, v Platónových dialógoch, komparácie s údajmi u Plutarcha atď. Rovnako sa objavujú súvislosti, spojené s použitím apokryfných spisov u nášho autora. Časté je vyjadrenie styčných plôch s ostatnými autormi antiky,

predchodcami, súčasníkmi i nasledovníkmi. Prekladateľ doplnil častokrát v poznámke kontextuálny odkaz na iné Tertullianovo dielo, veľmi často spolu so znením príslušného textu v latinčine i češtine. Tým robia poznámky celý preklad použiteľnejším pre celkové bádania o Tertullianovi. Rovnako Kitzler sprítomňuje v poznámkach aj iné súvisiace citáty z textov iných klasických autorov, čo prekladá z latinčiny i gréčtiny. Uvádza tak súvislosti napr. s Platónom, Aristotelom, Lucretiom, Augustinom, Eirenaiom a s mnohými inými.

Poznámky sa vyjadrujú i k témam z úvodnej štúdie, ktoré rozvíjajú, ako napr. myšlienky monizmu, vlastnosti duše, povaha a umiestnenie intelektu, sídlo vedúcej časti duše a iné.

V poznámkach sa objavujú frekventované mená bádateľov ranokresťanského myslenia a ich názory, s ktorými občas prekladateľ polemizuje. Veľakrát uvádza názory Waszinka, viackrát sa vyskytujú stanoviská Podolaka. Medzi citovanými výskumníkmi sa nachádzajú aj známi autori Dunn a Wilhite. Tieto informácie dokresľujú stav tertulliánovských skúmaní, čím poskytujú kvalitný úvod do problematiky. Samozrejmosťou je register pojmov a mien. Citovaná literatúra klasikov i mo-

derných štúdií zasahuje na 36 strán.

Preklad kompletného spisu *De anima* od Tertulliana v podaní Petra Kitzlera spolu s vedeckou štúdiou a prehľadom literatúry obohatil portfolio prekladov klasických ranokresťanských textov. Bilingválna edícia umožňuje komparáciu originálu a prekladu, je tak obohatením aj po tejto stránke v porovnaní s nedávnym prekladom časti textu. Zavŕšením mnohoročnej autorovej práce sa tak podarilo previesť do češtiny a tým vlastne sprístupniť významný text plodného a v bezprostrednej dobe aj vplyvného kresťanského mysliteľa.

Marián Ambrozy

MILOŠ LICHNER:

ZDRAVÁ STRIEDMOST' (*SALUBRIS MODERATIO*) V ŽIVOTE A V MYSLÉNÍ SV. CYPRIÁNA Z KARTÁGA

(Trnava: Dobrá kniha, 2023, 318 strán, ISBN 978-80-8191-394-5)

Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že vydávanie textov cirkevných otcov je určené iba úzkemu okruhu odborníkov na staroveké dejiny a vývoj teologického myslenia. No, keď sa človek začíta do monografie Miloša Lichnera, kto-

rá tvorí prvú časť knihy a následne do druhej časti, ktorá obsahuje kritický latinský text a slovenský preklad najdôležitejších spisov sv. Cypriána, uvedomí si, že toto čítanie zodpovedá klasickému výroku *historia magistra vitae est*. Plnšie to rozvíja Cicero, keď hovorí: *Historia vero testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, magistra vitae, nuntia vetustatis, qua voce alia nisi oratoris immortalitati commendatur?* (História je svedkom čias, svetlom pravdy, životom pokračujúcim v pamäti potomstva, učiteľkou života i hlásateľkou starodávnosti, ako inak môže byť zvečnená, ak nie hlasom nesmrteľného rečníka?) Naozaj ide v práci nielen o svedectvo zašlých čias, ale i o poučenie pre naše časy, v ktorých sa mnohí potácajú medzi extrémnymi postojmi a hľadajú definitívne riešenia, či riešenia s veľkým r.¹

Dielo sv. Cypriána nám dáva nahliadnuť do doby, keď sa striedali pre kresťanskú komunitu pokojnejšie obdobia s obdobiami prenasledovaní rozličnej intenzity. Celkom otvorene píše o tom, že nie všetci kresťania boli hrdinami, ktorí by boli ochotní vyznať vie-

1 O možných inšpiráciách z diel starovekých autorov píše: Miloš LICHNER, „Some Patristic Inspirations for the Theological Study of Spirituality,“ *Spirituality Studies* 6, č. 2 Fall (2020): 41–46.

ru až po mučenie. Mnohí boli slabí a tak sa aj na nich naplňalo Ježišovo slovo „prichádza hodina, ba už prišla, keď sa rozprchnete, každý svojou stranou, a mňa necháte samého.“ (Jn 16, 32) Mnohí si v kútiku srdca zachovávali vieru no aspoň navonok sa podrobili obetovaniu modlám a tak vyjadrili lojalitu cisárovi. Niektorí si kúpili také potvrdenie, aby dosiahli určitú občiansku istotu. Po skončení prenasledovania však chceli opäť žiť v spoločenstve Cirkvi a mať účasť na jej sviatostiach. Tak vznikla otázka ich znovu prijatia do spoločenstva Cirkvi, otázka pokánia. Na jednej strane bol rigorózný postoj, že je možný len jeden krst a len jedno pokánie, ktoré sa odkladalo až na koniec života pred smrťou a na druhej strane laxný postoj, ktorý na príhovor tých, čo zostali verní bol za ich jednoduché začlenenie bez predchádzajúceho pokánia a zmierenia.² Nakoľko sa jednalo o veľký počet tých, ktorý padli a zapreli svoju vieru, tak aj diskusia o probléme bola veľmi široká. Výmeny názorov boli aj prudké a mnohom ukazujú na typické postoje, ktoré sa v Cirkvi vyskytujú počas celých jej dlhých dejín.

2 O súčasnom pohľade na tieto typy zoskupení píše Miloš LICHNER „Povaha a riziká fundamentalizmu,“ *Studia theologica* 15, č. 1 (2013): 135–156.

Na pomerne krátkom období života sv. Cypriána ako biskupa v Kartágu v rokoch 249–258 zažil prenasledovania kresťanov za cisára Décia (249–251), keď sa ukryl a prostredníctvom listov povzbudzoval kresťanskú komunitu. Po tomto období nastalo pokojnejšie obdobie, keď sa vrátil do mesta. Počas druhého prenasledovania za cisára Valeriána (257–258) napokon podstúpil mučenícku smrť, o čom sú úradné záznamy. Opis Cypriánovho mučenieťa nachádzame v zázname civilného procesu *Acta proconsularia sancti Cypriani* pred prokonzulom Aspasiom Paternom. Uvádza, že cisári vydali edikt týkajúci sa tých, ktorí neuznávali rímske náboženstvo, aby sa k nemu prihlásili verejným spôsobom. Vyšší klerici sa mali tomuto podriaď pod hrozbou trestu vyhnanstva. Cyprián samozrejme odmietol akúkoľvek, čo aj pasívnu účasť na cisárskomulte. Keďže sa narodil a vyrastal v pohanstve, vedel veľmi dobre, že už aj pasívna účasť by bola kompromisom, nakoľko rímsky kult spočíval v podstate na verejnej prítomnosti na obradoch kultu. V roku 258 si ho predvolal prokonzul Galerius Maximus a tentokrát bol odsúdený na sťatie, ktoré bolo ihneď vykonané.

Obdobie medzi týmito prenasledovaniami je vyplnené intenzívnou pastoračnou prácou,

z ktorej ústredným bodom bola starosť o spásu tých, ktorí odpadli od viery. Trápilo ho, že viacerí veriaci počas prenasledovania apostatovali. Veľa kresťanov totiž pod tlakom situácie a hrozieb buď naozaj, alebo iba nepriamo vykonalo požadovanú zápalnú obetu, alebo kadidlovú obetu, prípadne si získali písomné osvedčenie za úplatok. Časť veriacich reagovala útekem a životom v skrytosti na utajenom mieste. Základným problémom, pred ktorým stál nielen Cyprián, ale aj ostatní biskupi bola potreba nájsť vhodné pastoračné riešenie situácie tých, ktorí apostatovali a po ukončení prenasledovania sa chceli vrátiť do Cirkvi. Medzi nimi boli aj viacerí biskupi, ktorí si alebo kúpili osvedčenie, alebo priamo obetovali. Je možné, že najmä apostatovaní klerici aplikovali na svoj prípad citácie z listu Rimanom 14,14; 1Kor 8, že teda ak to človeka nepohoršuje, môže kresťan zjesť mäso obetované modlám. Analýza Cypriánovho myslenia ukazuje, že mal jasné povedomie o potrebe udeľenia zmierenia a prijatia do Cirkvi. Otázka však znela, po akej dlhej dobe pokánia ich prijať; hneď potom, ako o to požiadali; alebo po vykonaní pokánia alebo až na lôžku smrti, prípadne im odmietnuť

akúkoľvek možnosť uzmierenia s Cirkvou?³

Vo vtedajšej Cirkvi sa nachádzali dve hraničné línie: laxistov a rigoristov a Cyprián sa snažil presadiť „realistickú“ líniu pastiera, ktorý sa snaží duchovne pomôcť apostatom. Uznáva, že ich previnenie je ťažké a bolo by chybou umenšovať jeho vážnosť. Podľa Cypriána pokánie, modlitby, dobré skutky majú pomáhať týmto apostatom, aby sa pripravili na vyznanie a znovu začlenenie do miestnej komunity veriacich vkladáním rúk biskupa a klerikov. Keď ide o menšie chyby, hriešnici konajú pokánie na predpísaný čas a podľa poriadku disciplíny sú pripustení na spoveď, potom sa vložením rúk biskupa a duchovenstva vrátia k prijímaniu. Je teda potrebné podľa Cypriána dodržiavať takýto poriadok: pokánie počas určeného času, potom vyznanie a vkladanie ruky/rúk, ktoré umožní úplné zmierenie a znovuotvorenie cirkevného spoločenstva a pripustenie k Eucharistii. Cyprián v jednom liste vyjadruje znepokojenie nad tým, že sa tento poriadok porušuje, že niektorí sú prijímaní do cirkevného spoločenstva bez predchá-

3 Porov. Miloš LICHNER, *Zdravá striedmosť (Salubris moderatio) v živote a v myslení sv. Cypriána z Kartága*, Trnava: Dobrá kniha, 2023, s. 34–37.

dzajúceho pokánia, bez vyznania hriechov, bez predošlého vkladania rúk/ruky biskupa a duchovenstva. Jasne odmieta laxný prístup. No jasne odmieta aj opačnú krajinosť, ktorá odkladala začlenenie do Cirkvi až na koniec života. Cypriánovi išlo o akúsi strednú pozíciu medzi laxiatami a rigoristami. Nanovo na koncilocho, synodách v Kartágu skúmali problém apostatov a dohodli sa, že sa udelí uzmiernenie tým, ktorí verejne neapostatovali, iba si zabezpečili potvrdenie o tom, že obetovali modlám. Ostatní sa musia podrobiť dlhému pokániu pred tým ako budú znovu začlenení do komunity veriacich; výnimku tvorí iba situácia ohrozenia života, ktorá by umožnila ich rýchle uzmiernenie. Klerici, ktorí apostatovali, boli síce prijatí na konanie pokánia, predsa im bola doživotne zakázané nové začlenenie medzi klerikov. Cyprián to v 55. liste nazval „zdravou striedanosťou“ (*salubrem moderatio-nem*), čo je aj titul monografie. Zaujímavý je aj Cypriánov názor, že obava z toho, že takíto ľudia môžu znovu zaprieť vieru a apostatovať nesmie prevážiť a spôsobiť odmietnutie udelenia cirkevného uzmiernenia tým, ktorí dávajú seriózne záruky.⁴

V mnohom súčasné polemiky o ôsmej kapitole apoštolskej exhortácie *Amoris Laetitia* a k vyhláseniu Dikastéria pre náuku viery *Fiducia supplicans* sa pohybujú medzi extrémami laxizmu a rigidného rigorizmu. No v oboch prípadoch, podobne ako v časoch Cypriánových je potrebné rozlišovať a aplikovať všeobecné normy individuálne zohľadniac konkrétne okolnosti. Preto je čítanie a štúdium monografie nielen sondou do histórie, ale aj poučením pre súčasnosť i budúcnosť, v ktorej sa môžu vyskytnúť nové problémy a s nimi spojené otázky a budú po ruke jednoduché krajné riešenia, ktoré však nezohľadnia najvyššiu normu kánonického práva spásu duší.

Ladislav Csontos

MAREK BRČÁK:

PŮSOBNÍ KAPUCÍNSKÉHO ŘÁDU
V ČECHÁCH A NA MORAVĚ 1599–1783

(Praha: Karolinum, 2022, 570 stran,
ISBN 978-80-246-5117-0)

Po letech usilovné badatelské práce a slibného očekávání se čtenářům dostala na počátku minulého roku do rukou rozsáhlá monografie Marka Brčáka o kapucínech v Čechách a na Moravě. Jedná se

4 Porov. tamže, s. 46–47.

o publikovanou disertační práci na téma, kterému se již dlouho nikdo takto souhrnně nevěnoval. Autor podrobně pečlivě prochází dějiny předchozího výzkumu, počínaje klasickou prací kapucínského řádového bratra Vavřince Rabase ze 30. let 20. století, kterou v podstatě s rozšířeným záběrem nahrazuje, a konče novějšími pracemi Pacifika Matějky, rovněž kapucína. Následně Brčák mapuje prameny, uložené v archivech domácích i zahraničních. Jako nejzajímavější se přitom jeví poznámky vztahující se k provinční knihovně řádu kapucínů v České republice, chované v konventu na pražských Hradčanech. Ze zahraničních archivů autor důkladně studoval materiály uložené v Innsbrucku, Vratislavi a v Římě. Za nejcennější lze přitom považovat Brčákovu zkoumání v Innsbrucku, kde se nacházejí historické archivy všech provincií nakonec sloučených do provincie rakousko-jihotyrolské, a v generálním kapucínském archivu v Římě, k němuž Brčák připravuje zvláštní studii.

Hutný a enumerativní styl prvních kapitol uvolňuje pasáž věnovaná historii, organizaci a spiritualitě řádu jako takového. I zde se styl zpočátku drží slovníkových formulací. Spíš než aby vyprávěl příběh ohlížení se prvních kapucínů za ideály františkánského

kontemplativně-apoštolského života, zůstává u popisného výčtu jeho znaků. To ubírá na čtivosti jinak velmi hodnotné kapitoly, z níž zvláště vyzdvihují část *Jak žít dle odkazu sv. Františka aneb Co vedlo k založení kapucínského řádu*, která připomíná dějiny řádových reformních hnutí uvnitř mendi-kantských společenství v 15. – 16. století. Teprve počínaje vyprávěním o Matoušovi z Bascia jako by se Brčák odpoutal od suché enumerace a text nabírá spád. Zde se autor vyrovnává s *Prvopočátky kapucínského řádu* Pacifika Matějky a některé příběhy prvních kapucínů vypráví česky poprvé.

Tak konečně dospívá k vlastnímu tématu knihy – působení v řádu v Čechách a na Moravě. Zvláště zajímavé je pojednání o pokusu o vypovězení čerstvě usídleného řádu z Čech v létě roku 1600. Musím jen litovat, že Brčák ještě nemohl využít bohatství edic nunciaturní korespondence, neboť díly věnované působení Filippa Spinelliho dosud připraveny nejsou. Dále podává zvlášť podrobný obraz působení řádu za třicetileté války, především s ohledem na přibývání konventů a vlastní program rekatolizace, v němž velkou roli sehráli nejbližší spolupracovníci pražského arcibiskupa Arnošta Vojtěcha z Harrachu, Valerián Magni a Basilius z Aire,

oba kapucíni. Podrobněji ho však zajímá činnost řádu jako celku ve spolupráci s Kongregací pro šíření víry (Congregatio de Propaganda fide). Přitom vychází takřka výhradně z dokumentů, vydaných Hynkem Kollmannem. Přepisy, uložené v Národním archivu, i dokumenty samotného římského Archivu Kongregace pro šíření víry zohledňuje jen výjimečně. V těchto materiálech se však hledá dosti úmorně, a tak celkem pochopitelně hlavní přínos publikace zůstává ve vytěžení bohatých řádových pramenů.

V dalším se mimo jiné díky skvělé obeznámenosti s prameny, uloženými ve vřatislavském archivu (Archiwum Państwowe we Wrocławiu) věnuje kapucínským konventům, zakládaným v druhé polovině 17. století ve Slezsku. Mapuje fundace ve stejné době v Čechách a na Moravě, vývoj česko-rakouské řádové provincie v letech 1648–1673 a vysvětluje okolnosti založení českomoravské řádové provincie, kterou reflektuje až do jejího rozdělení a rušení kapucínských klášterů v roce 1783. Velkou pozornost přitom věnuje řádové komunitě, která se na území českých zemí v té době utvářela, její skladbě, především zemské a regionální příslušnosti jednotlivých bratří. Tématu je věnovaná i samostatná kapitola,

v níž se některé údaje opakují. Snad v tom lze spatřovat autorovu snahu o důkladnost v zacílení jednotlivých kapitol – tak, aby bylo možné je číst samostatně. Právě tato kapitola představuje jeden z největších přínosů práce, když reflektuje společenské zakotvení uchazečů o vstup do řádu, jazykové kompetence samotných bratří či míru jejich peregrinace mezi jednotlivými konventy. Je možné namítat, že údaje zaznamenané v řádových katalogích nemusí reflektovat skutečný stav, autor tento fakt však koriguje konkrétními případy, dokládány z jiných zdrojů. Tyto pasáže si může čtenář dokreslit i díky biografickému slovníku českých kapucínů, který autor ke knize připojil. Údaje také poskytl k dispozici online pro Biobibliografickou databázi řeholníků raného novověku v Českých zemích (reholnici.hiu.cas.cz).

Svůj rozkvět českomoravská provincie prožívala v době od svého založení do první slezské války. Bylo založeno deset nových konventů a mnohé starší byly rozšířeny, aby mohly pojmout nové řeholníky, jejichž počet utěšeně narůstal. Přestože i po roce 1740 růst počtu členů pokračoval, přestože bylo založeno ještě několik dalších konventů, chápe Brčák tento mezník jako určující pro počátek krize – mnohem spíše to

přitom argumentuje válečnými událostmi poloviny 18. století než opravdu nástupem tereziánských reforem a osvícenství. To poslední dokumentuje hlavně reflexí těchto změn v dílech Ignáce Antonína Borna a Josefa Richtera z 80. let 18. století. Pokles počtu členů řádu ze svých zjištění může autor doložit právě až počínaje rokem 1766, pouhý rok před prvním omezením počtu členů ze strany státu.

Po kapitole rozebírající společenskou skladbu provincie pak následuje zvláštní věnovaná jednotlivým řádovým posláním – úkonům milosti, kazatelství, péči o bratrstva či poutní místa. Knihu pak završuje pasáž věnovaná řádové vzdělanosti. Přitom je od literární tvorby odděleno kazatelství. Brčák zkoumá především kazatelskou praxi. Literární kvality, specifika kázání typická právě pro kapucíny či zajímavé postupy užívané konkrétními kapucínskými kazateli ponechává víceméně bez povšimnutí. Otázky spjaté s vlivem františkánské (či specificky kapucínské) spirituality na podobu kázání v raném novověku by si zasloužily vlastní studii mimo kompendium věnované dějinám působení řádu v Čechách a na Moravě.

Nejen pozornost historika zabývajícího se jezuitou asi zaujmou četná Brčákova srovnání praxe

obou řádů. Slouží většinou jako poměrně dobrý komparativní příklad, neboť realie jezuitského řádu patří mezi českou vědeckou veřejností k těm známějším. Občas jsem se však neubráníl dojmu, že autor má předmět svého studia – kapucínský řád – v oblibě nejen pro svůj vědecký zájem. Brčákova monografie celkově představuje skutečně dílo špičkových kvalit, jen škoda že autor v poznámkách pod čarou občas vytváří samostatné paralelní texty, čímž mu znesnadňuje možnost udržet kontinuitu sdělení.

Jiří Havlík

ELSA DUNAJOVÁ:

*LINKALL TIŠKACH = NEZAPOMEŇ:
SKUTEČNÉ PŘÍBĚHY BOLESTI A NADĚJÍ
Z HOLOKAUSTU*

(Praha: Aladin agency, 2023, 106 stran, ISBN 978-80-906737-9-3)

V roce 2023 vyšla v produkci Aladin agency s. r. o. publikace Elsy Dunajové¹ *All Tiškach – nezapomeň*.

1 Spisovatelka a zpěvačka ve skupině Klezmer Elsa Dunajová je zakladatelka neziskové organizace Katarina Mazltow z.s., která propaguje židovskou kulturu a pomáhá potřebným.

Skutečné příběhy bolesti a nadějí z Holokaustu.

Obsah publikace je koncipován jako souhrn vzpomínek autorky knihy na její blízké a přátele, kteří byli nějakým způsobem dotčeni nacistickými perzekucními praktikami, a to nejenom kvůli svému náboženskému vyznání, ale i z důvodu jejich původu (typicky děti z tzv. smíšených manželství). Literárně ztvárněné památky jsou rámovány básněmi, jejichž autorkou je většinou sama Elsa Dunajová. Úvodní báseň, která dala název celé knize, varuje čtenáře před návratem praktik, které vyústily v holokaust (šoa). „... Židé s tou žlutou hvězdou, /šli tuze dlouhou cestou./O svobodě byl jen sen,/pak přišel ten vytoužený den./Již nechceme žádný strach,/kouř z komínů a pach./Už žádné vagóny a vojáků kolony!“ (s. 4) Tyto verše předurčuje cíl a poslání publikace, totiž: „Pokud žiju, budu hovořit a burcovat svědomí všech, aby se už nikdy nic podobného neopakovalo!“ (s. 104)

Analyzované literární vzpomínky osob zasažených nacistickou vyhlazovací mašinerií jsou v kontextu takto zaměřených knih výjimečné tím, že obsahují pouze vzpomínky na osoby, s nimiž se Elsa Dunajová setkala, a to během druhé světové války nebo po ní. Příkladem může být zamyšle-

ní nad hledáním vlastní identity Židů po holokaustu. Toto hledání bylo zapříčiněno jednak nepředstavitelnou zkušeností přeživších osob židovské národnosti, ale také tím, že většinová společnost s jejich návratem nepočítala, a tudíž pro ně „nebylo místo“. „Přeživší Židé byli osamělí a nenávidění ve společnosti. Často netušili, jak mají dále žít. Někteří si dokonce změnili jméno, aby neměli problémy se svou původní identitou. Nehlásili se k židovství.“ (s. 92) Mnozí z nich řešili hledání sebe sama i svého místa na světě emigrací.

Recenzovaná publikace se z kontextu takto orientovaných knih vymyká i tím, že její nedílnou součástí jsou ilustrace, které zaujmají přibližně stejný rozsah knihy jako její textová stránka. Autorkou ilustrací je Karin Kováčová, která se snažila svými kresbami vystihnout stěžejní myšlenku vyprávěného příběhu. Životní příběhy, respektive autorčiny vzpomínky, jsou velmi krátké a explicitní. Většina z nich začíná krátkým představením osoby, o níž vzpomínka pojednává, pokračuje prezentací příslušného osudu během druhé světové války a končí vykreslením její životní cesty po válce. Právě poslední část všech vzpomínek je podle mého názoru značně akcentována, a to i v souvislosti s titulem

publikace, v němž se nalézá slovo „naděje“. Ze všech prezentovaných příběhů explicitně vyplývá, že holokaust byl jakousi životní etapou, kterou i přes hrůzy, které se během ní odehrávaly, provázela naděje v její konec a v novou, lepší budoucnost. Právě akcentování poválečného života osob, na které autorka vzpomíná, je určitým naplněním a vyvrcholením této naděje, jejíž kořeny spadají do válečného období.

Jsem přesvědčen, že analyzovaná publikace je vhodným prostředníkem k seznamování široké čtenářské veřejnosti s útrapami, jež během druhé světové války provázely zejména osoby židovské národnosti. Kniha obsahuje úvodní kapitoly, v nichž jsou recipientům zevrubně představeny postupy nacistické perzekuce a jejich vrchol – holokaust, problematika arizace, výstavba ghetta Terezín a život v něm nebo problematika *Osvětimských protokolů*. Samostatná část je věnována ženám v odboji, což je podle mého názoru v kontextu české vzpomínkové literatury na období holokaustu poměrně ojedinelé.

Publikaci vnímám jako vzdání holdu lidem, kteří válečné období nepřežili nebo na které se zapomnělo a bez jejichž činů by v této etapě naší historie byla určitá bílá místa. Je důležité, abychom na tyto

osoby nezapomínali a abychom si z jejich osudu vzali ponaučení, protože „lidstvo [se] za předešlé generace nepoučilo [a protože] člověk byl schopný vraždit jiného člověka.“ (s. 104) Zastávám názor, že tento apel z konce recenzované publikace je v souvislosti s dnešním celosvětovým děním velice aktuální.

Milan Mašát

EBERHARD SCHOCKENHOFF:

*VYKUPENÁ SVOBODA: O CO
V KŘESŤANSTVÍ JDE*

*(Praha: Paulínky, 2015, 191 stran,
ISBN 978-80-7450-157-9)*

Eberhard Schockenhoff byl německým morálním teologem, přednášel na univerzitách v Tübingenu, Řezně a Freiburgu. Během svého akademického působení publikoval mnoho monografií a článků, v nichž se věnoval jak klasickým tématům teologické etiky, tak také současným etickým otázkám. Zemřel v roce 2020.

Tento autor není v českém prostředí neznámý. Na přelomu století byly českými autory recenzovány některé z jeho publikací. Jiří Skoblík recenzoval v roce 1998 (*Teologické texty*, roč. 9, č. 2)

Schockenhoffovu práci *Naturrecht und Menschenwürde*. Recenze na totéž dílo přeložené do angličtiny *Natural Law and Human Dignity* se v roce 2007 (*Studia Neoaristotelica*, roč. 4, č. 2) ujal Tomáš Machula. Jiří Skoblík pak v roce 2005 (*Teologické texty*, roč. 16, č. 4) uveřejnil recenzi na další Schockenhoffovu práci *Wie gewiss ist das Gewissen?*

V roce 2015 se českému čtenáři dostala do rukou jeho kniha *Vykoupená svoboda* s velmi aktuálním podnázvem pro naši dobu *O co v křesťanství jde*. Jedná se o první monografii tohoto autora přeloženou do češtiny. Kniha obsahuje 17 stručných, tematicky provázaných kapitol a Předmluvu, ve které autor stanovuje záměr své práce. Ptá se, „jaký vztah mají autonomie a svoboda člověka k ... sebezjevení Boha jako lásky“ (s. 6). Ve své publikaci chce Schockenhoff vysvětlit vztah mezi Boží a lidskou svobodou.

Autor jako morální teolog dává svůj záměr do souvislosti s jedním ze zásadních problémů teologické etiky posledních desetiletí – do vztahu mezi autonomií a heteronomií, imanentním étosem a étosem víry (srov. s. 6). Zcela jasně však konstatuje, že základním postulátem pro jeho následující úvahy bude komplementární pojetí mezi oběma oblastmi. Tak se Schockenhoff ukazuje jako žák

věrný odkazu svého učitele Alfonse Auera, kterého výslovně zmiňuje v Předmluvě (srov. s. 5).

Začíná pojednáním o svobodě, kterou charakterizuje jako nejvyšší hodnotu současné společnosti (kap. 1), a nabízí krátký historický přehled tohoto pojmu ve společenskovědním a teologickém kontextu.

Kapitoly 2 až 5 lze převést na jednoho společného jmenovatele, kterým je vztah mezi přirozeností a milostí. Poukazuje se v nich na to, že tento vztah je problematický a stále tematizován. Spor mezi přirozeností a milostí je „odnepaměti osou a stěžejním bodem teologického myšlení“ (s. 15). Schockenhoff uvádí do myšlení francouzského filozofa Maurice Blondela a předkládá jeho způsob vymezení vztahu mezi milostí a přirozeností. Umožňuje také nahlédnout, jak byl tento spor řešen ve 20. století. Hlavními protagonisty řešení problému jsou zde Henri de Lubac a Karl Rahner.

V kapitolách 6 až 8 autor vychází z existenciálně-personalistického chápání Zjevení, jak je nově definoval II. vatikánský koncil. Na základě tohoto přístupu není vztah mezi Bohem a člověkem, milostí a přirozeností postaven do „konkurenčního vztahu“ (s. 65), nýbrž je rozvíjen dialogicky.

V 9. a 10. kapitole se poukazuje na zviditelnění skutečnosti příchodu Božího království. Hlavními tématy jsou proto liturgie, poslání a úloha křesťanů ve světě. V 11. kapitole se hovoří o negativním důsledku dialogického vztahu dvou svobodných subjektů. Člověk může svobodně odmítnout Boží nabídku vzájemného vztahu.

V kapitolách 12 až 14 se autor dotýká zásadní otázky své publikace: Jak lze sloučit Boží plán spásy s lidskou svobodou. Člověk může přece ve své svobodě tento velkolepý Boží záměr odmítnout. Dočteme se zde, jak k tomuto tématu přistupovali velcí teologové v dějinách křesťanského myšlení, jako Órigenés, Augustin nebo Tomáš Akvinský. V kontextu současné teologie, které je věnována 14. kapitola, jsou zmíněny postoje Hanse Urs von Balthasara, Hans-Jürgena Verweyena, Magnuse Strieta a Waltera Benjamina.

Kapitoly 15 až 17 jsou věnovány teologickým, avšak i soukromým, zcela osobním tématům, jako je odpuštění, právo poškozených na spravedlivé odškodnění, možnost člověka dojít spásy či modlitba. Autor se také dotýká velmi citlivé otázky, kterou je nevyslyšená prosba věřícího, a hovoří o podstatě spásy. Ta podle něj nespočívá v ničem jiném než ve věčném společenství s Bohem.

Monografie *Vykoupená svoboda* je obsahově velmi bohatá. V žádném případě nepřipomíná učebnici morální teologie, je určena široké veřejnosti. Schockenhoffovi nejde jen o to, aby se zabýval morálně-teologickými problémy, které by zaujaly pouze úzký okruh odborníků. Pojednává o základních otázkách, jež se týkají křesťanské existence jako takové. Promýšlí témata, která se vztahují k životu každého křesťana; nejvíce výrazné v tomto smyslu jsou dle mého názoru kapitoly 9 až 11 a 14 až 17.

Ve 3. kapitole se čtenář může setkat s drobným nedorozuměním. I když zde autor hovoří o raněnovověkém rozštěpení mezi milostí a přirozeností jako o falešné alternativě (srov. s. 21), přesto připouští, že z toho vzešel dvojitý zisk: morální a teologický. Morální zisk je nesporný; jde o ideu přirozených lidských práv. Teologové 15. a 16. století v souvislosti s přístupem španělských dobyvatelů k původním obyvatelům Nového světa vypracovali originální nauku o „přirozené rovnosti všech lidí“ (s. 27). Vytvořili „impozantní naukovou soustavu, která se stala předstupněm moderní teorie lidských práv“ (s. 28). Teologický přínos se jeví být velmi paradoxní. Jedná se totiž o dualistický vztah mezi přirozeností a milostí, což je

zmíněno přímo v názvu podkapitoly (srov. s. 29). Toto rozdělení, které se raněnovověcí teologové snažili překlenout vytvořením hypotetického konstruktu „čisté přirozenosti“ (s. 29), vedlo k nesprávnému vztahu mezi těmito oblastmi a „k úpadku významu spásné zvěsti evangelia“ (s. 29). Teologové následujících staletí pak hledali cestu k usmíření mezi oběma oblastmi. Zvídavý čtenář si jistě položí otázku, zda ona čistá přirozenost, „*natura pura*“ (s. 29), byla v dějinách teologického myšlení skutečným obohacením.

Pozoruhodný je rovněž Schockenhoffův velmi odvážný vstup do eschatologie, kde hovoří o definitivním usmíření mezi pachatelí bezpráví a jejich oběťmi. Zde bych se rád pozastavil nad těžko řešitelnou otázkou univerzálního vykoupení. Autor toto téma probírá z mnoha různých úhlů. Klíčem, který otvírá naději na spásu všech lidí, je podle Schockenhoffa odpuštění. Spása všech, a to nejen pachatelů bezpráví, ale také jejich obětí, bude postavena na odpuštění obětí pachatelům (srov. s. 167). Pokud by oběti svým tyranům neodpustily, vystavily by v nebezpečí také svou vlastní spásu (srov. s. 168). Člověk se při pročítání těchto stránek zamýšlí nad tím, zda je vůbec možné říci něco smysluplného o tak citlivých otáz-

kách, na které nemáme odpovědi ani v nynějším věku. Není naivní a opovážlivé předjímat způsob eschatologického narovnání mezi dobrými a zlými? Nepůsobí to tak trochu školometsky? Autor si je pochopitelně velmi dobře vědom krátkozrakosti a neúplnosti těchto úvah. Hovořit o tomto tématu je možné jen s velkou pokorou a nedělat si nárok na již hotové a jasné odpovědi je naprostou samozřejmostí (srov. s. 168).

Kniha je dle mého soudu vhodná spíše pro náročnějšího čtenáře. Tomu odpovídá také technické zpracování Schockenhoffovy publikace. Poznámky jsou na rozdíl od německého textu uváděny pod čarou, což umožňuje rychlejší orientaci v poznámkovém aparátu. Autor téměř na každé straně odkazuje na literaturu, ze které čerpá. Čtenář by jistě uvítal seznam literatury a také jmenný a věcný rejstřík. K dokonalosti, pokud jde o technické zpracování, by pak chyběla už jen informace o názvu kapitoly umístěná v záhlaví stránek, kterou obsahuje německý text. Na závěr bych rád vyjádřil svůj obdiv nad kvalitou překladu. Pan Tomáš Jajtner, který text přeložil, a zprostředkoval jej tak českému čtenáři, je v tomto ohledu zárukou kvality.

Kniha *Vykoupená svoboda* vyšla 8 let před smrtí autora. Představu-

je zralé úvahy nad tématem vztahu mezi dvěma svobodami: Boží a lidskou. Je plodem celoživotní práce jednoho z významných teologů naší doby. Brilantní myšlení, vytříbená terminologie a subtilní rozlišování jsou v práci Eberharda Schockenhoffa nepřehlédnutelné. Domnívám se rovněž, že autor knihu nepsal jen jako odborník,

nýbrž tematizoval oblasti, nad kterými hluboce uvažoval jako člověk a v modlitbě rozjímal jako křesťan. Publikaci doporučuji každému, kdo chce mít k dispozici fundované a zároveň čtivé pojednání o jednom ze zásadních témat křesťanství.

Aleš Čaha